

Arbetsrapport

Humanekologisk teori

Margareta Grönqvist
Karin Hjalmeskog

Publicerat på www.hkrummet.se
Reviderad 2009-10-12
Reviderat förord 2011-08-10

Innehåll

Förord och sammanfattning	3
Humanekologisk teori	4
Bakgrund	4
Familjen och dess verksamheter	7
Samspelet och dess omgivningar	9
Familjen – ett tema med variation	11
Hushållsperspektivet	12
Resurser – grunden för verksamheter i hushållet	14
Anpassning	15
Verksamhetsprocesser	16
Samspelets konsekvenser	18
Referenser	18

Förord och sammanfattning

Denna rapport har sitt ursprung i arbetet med kursplan 2000 i hem- och konsumentkunskap, HK. Vi inspirerades vid kursplanearbetet av Human Ecology Theory skriven av Margret Bubolz och Suzanne Sontag (1993) och vi fick ett nytt teoriredskap att beskriva ämnet hem- och konsumentkunskap med. I kursplan 2000 märks den humanekologiska teorin redan i kursplanens inledande mening:

Utbildningen i hem- och konsumentkunskap ger kunskaper för livet i hem och familj samt förståelse för det värde dessa kunskaper har för människa, samhälle och natur (Kursplan, HK, 2000).

Samspelet mellan hushåll, samhälle och natur återkommer flera gånger i kursplanen. Intresset för detta samspel, sett utifrån individens och framför allt familjens/hushållets perspektiv, medför att undervisningen inte siktar på att främja vilken livsstil som helst eller vilket samhälle som helst. På det sättet är varken teorin i sig eller kursplanen neutral, neutral i betydelsen att alla sätt är lika bra, att all utveckling är god etc. Helt i enighet med det uppdrag skolan ges enligt skollag och läroplan är respekt för miljön ett förhållningssätt som eleverna ska lära sig. HK – globen 2000 som finns på www.hkrummet.se är en bild på ämnet HK som visar samspelet mellan individ/familj och dess omgivningar.

Hushållsperspektivet visar att de enskilda individerna lever i ett sammanhang, en familj eller hushåll och bidrar till varandras välfärd och till samspelet med samhälle och natur. HK-globen 2005 synliggör hushållsperspektivet i kursplan 2000.

Inriktningen i ämnet hem - och konsumentkunskap i Lgr 11 är densamma som i kursplan 2000. Liksom förut står livet och verksamheterna i hemmet och familjen samt samspelet mellan människan, samhället och naturen i fokus. HK- globen I och HK-globen II är en modell av ämnet HK i Lgr 11. Inspirationskälla är humanekologisk teori

Teorin talar om processer och aktiviteter som utgör hushållets verksamheter. I kursplan 2000 införs begreppet hushållens verksamheter och verksamheterna i hushållet som ett nytt sätt att tala om innehållet i ämnet. Begreppet visar på HK - ämnets komplexitet och på sambanden mellan olika verksamheter.

Vi har med denna rapport skrivit om den humanekologiska teorin så som vi uppfattat den med vårt språk och vår kontext. Vi hoppas att den kan bidra till tänkandet om ämnet hem- och konsumentkunskap och familjens/hushållets betydelse för olika samband.

Margareta Grönqvist
Senior Univ. Adjunkt
Institutionen för pedagogik, didaktik
och utbildningsstudier
Uppsala universitet

Karin Hjalmeskog
Univ. Lektor
Institutionen för pedagogik, didaktik
och utbildningsstudier
Uppsala universitet

Humanekologisk teori

Den humanekologiska teorin uppfattas av många i USA som ett rimligt sätt att ringa in det hushållsvetenskapliga kunskapsområdet (Brown, 1993). Den ses som en fruktbar utgångspunkt för att organisera och strukturera kunskap inom det hushållsvetenskapliga området samt uppfattas som en lämplig teoretisk utgångspunkt för forskning eftersom den är en av de mest utvecklade teorierna om hushållens verksamheter (Turkki, 1995). I Sverige har teorin inte fått samma genomslag, men den har varit en, av flera, teoretiska utgångspunkter för kursplanen i hem- och konsumentkunskap (2000) och för forskning. Hushållsvetenskaplig forskning inom ramen för den humanekologiska teorin bedriver exempelvis Shanahan & Zetterstrand (1992), Åberg (2000) respektive Ekström & Shanahan (2002).¹

Den humanekologiska teorin kan hjälpa oss att uppfatta och förstå de komplicerade sambanden mellan hemmet eller familjen som enhet och dess omgivning. Det är möjligt eftersom teorin, som den utvecklats inom hushållsvetenskapen, studerar familjens samspel med olika omgivningar och att omgivningar innefattar både naturen (som i biologisk ekologi), men även samhället i termer av sociokulturella och människobyggda miljöer (Bubolz & Sontag, 1993).

För att förstå varför teorin används och för att kritiskt granska det teoretiska perspektivets möjligheter och begränsningar, är det viktigt att undersöka den humanekologiska teorins mening, det vill säga dess teoretiska orientering, de begrepp den tillhandahåller etc. En sådan undersökning låter sig ej göras och redovisas kort, en hel bok skulle behövas. Vi ska i detta kapitel ge exempel och summeringar för att kunna kritiskt granska teorin och dess möjligheter och begränsningar. Dessutom beskriver vi den vidareutveckling av familjebegreppet och en modell för hushållsperspektivet som vi upplevt behov av både för teorins användbarhet i Sverige och för skolämnet hem- och konsumentkunskap.

Bakgrund

Den humanekologiska teorin, så som vi känner den inom svensk hushållsvetenskap, har hämtats från USA, där den har en stark koppling till ”home economics”.

Humanekologins ursprung

Ofta presenteras Ellen H. Richards som en grundare av ”Human Ecology” i USA. Hon använde ”Human Ecology” som ett alternativ till ”home economics” eller ”domestic science” i början av 1900-talet. Ordet *ekologi* kommer från naturvetenskapen och

---

¹ En vanlig uppfattning inom nutida vetenskap är att en teori är ett redskap för förståelse snarare än något som avspeglar världen på ett korrekt sätt. Enligt ett dylikt synsätt hjälper oss teorier att ordna och strukturera verkligheten och får oss att se samband mellan olika fenomen. Vi kan få syn på aspekter av verkligheten som vi inte annars skulle lägga märke till, en teori kan hjälpa oss förklara ett fenomen (Sohlberg & Sohlberg, 2002).

humanekologi från samhällsvetare som i slutet av 1800-talet försökte tillämpa den biologiska ekologins begrepp vid studiet av människor (ibid.).

En grundläggande tanke inom ekologi är den ömsesidiga växelverkan mellan organismer och mellan organism och omgivning. Världen ses som en enhet där alla fenomen är beroende av varandra (Brown, 1993). Det ekologiska tänkandet påminner oss här om att:

Naturen kan leva vidare utan människan, men människan kan inte leva vidare utan naturen (Ebbersten, 1994).

Ellen H. Richards var naturvetare och mycket engagerad i sin tids samhällsutveckling. Speciellt intresse hade hon för frågor om arbetsmiljön inom industrin och folkhälsofrågor såsom sanitet, ren luft och rent vatten och hälsotillståndet i skolan. Dessutom växte hennes intresse för utbildning för livet i hem och familj. Som naturvetare, med intresse för miljöfrågor sökte hon sig till ekologi. Ekologi definierades då som ”vetenskapen om allas hem, dvs. naturen” (Brown 1993, s. 361). Åtminstone tre saker särskiljde henne från de flesta andra naturvetare vid samma tid, menar Brown:

- (1) Hon ansåg att naturvetenskap skulle inkludera människors liv och inte enbart djur och växter. Vidare hävdade hon att
- (2) naturvetenskap skulle användas för att förbättra människors liv och skulle därför komma alla människor till del. Slutligen, ansåg hon att
- (3) för att naturvetenskap skulle kunna kontrollera miljön så måste den vara interdisciplinär istället för fragmenterad och specialiserad (Brown 1993 s. 361-2).

Hon kallade sina studier för ”livets naturvetenskap” och hon ville lära människor hur de skulle leva sina liv i sin miljö/omgivning. Hon var kvinna och hon höll sig inte till den traditionella naturvetenskapen, därför fick hon ingen position i det sena 1800-talets akademiska USA. Istället anslöt hon sig till dem som ville starta ”home economics”, men det tycks som om hon tvingades till vissa eftergifter. ”Hem” kom att få en mer begränsad betydelse. Inte som inom ekologin ”hem” som naturen, utan ”hem” begränsades till huset och familjen som levde i det (Brown, 1993, s. 363). ” Richards fanns alltså med bland skaparna av Home economics i USA, men allt eftersom åren gick och vetenskapen och ämnets utvecklades glömdes anknytningen till humanekologi bort.

Ett återvaknande intresse för humanekologi

När miljöfrågorna åter kom på agendan på 1960-talet återuppstod också miljörörelser, enligt Brown (1993) i USA ofta benämnda ekologi och även humanekologi. Det var också vid denna tid som diskussionen tog fart om att byta namnet ”home economics” mot ”human ecology” inom universitet och colleges, något som också skedde vid flera institutioner. Flera argument har framkommit angående orsakerna till namnbytet, Brown (1993) nämner t.ex.

- Humanekologi speglar den ökade fokuseringen på mänsklig utveckling och miljö
- Interaktionen mellan människan och natur - miljö och studier av relationen mellan de två skulle tillrättalägga tendensen att studera dem som separata enheter

- Humanekologin tillhandahåller ett sätt att integrera självständiga specialiseringar som utvecklats inom home economics
- De problem människor står inför i det dagliga livet idag är så komplexa och de kräver integration av kunskap snarare än fragmenterad kunskap från olika discipliner
- Det handlar om att utveckla ”the human meaning of human environment” (Brown 1993, s. 374), miljö som inte bara natur och fysisk miljö utan även kulturell och social

Flera av argumenten är knutna till den samhällsutveckling som gör familjers och individers liv allt mer komplicerat. De traditionella disciplinernas gränser behöver överskridas för att förstå dagens komplexa problem och finna möjliga lösningar. Men också mer krassa argument framfördes som t.ex. att ett namnbyte till human ecology kunde vara...

- ett sätt att komma bort från ett stereotypiskt tänkande om home economics, locka studenter, också manliga studenter

Dessa resonemang gör synlig en skillnad mellan humanekologi i USA och i Sverige. I USA handlar det för många om att humanekologin är en disciplin, mer som ett paradigm – ett förhållningssätt till världen. I Sverige är humanekologin en teori som inom hushållsvetenskap uppfattas som användbar eftersom den hjälper oss se aspekter av verkligheten och förstå fenomen som är centrala för undervisning och forskning inom området.

Inte bara i USA utan i hela världen, inklusive Sverige, utvecklades på 1960-70-talen en ökad miljömedvetenhet. Bidragande orsaker var exempelvis ökande luft- och vattenföroreningar och den oljekris som 1973 drabbade oss på grund av kriget mellan Israel och Arabstaterna och Arabländernas minskade oljeexport i samband med det. Detta ökade miljöintresse och insikten om nödvändigheten av en ökad miljömedvetenhet och ändrade vanor hos befolkningen märktes även i utbildningssammanhang. Vad gäller grundskolan så fördes begreppet miljö in i Lgr 80, som ett kunskapsområde alla elever ska få insikter om. Det sägs vara ett område som inte riktigt låter sig inplaceras i ett ämne. Det förknippas dels med friluftsvetenskap (s. 47) och dels med människors ingrepp i naturen. I ämnet hemkunskap blir miljö ett kunskapsområde som bland annat handlar om hushållens ansvar för miljön. I Lpo 94 har miljöfostran stärkts betydligt och under rubriken Skolans värdegrund och uppgifter sägs följande med hänvisning till Skollagen (1 kap. 2 §) att...

...var och en som verkar inom skolan skall främja aktningen för varje människas egenvärde och respekten för vår gemensamma miljö (Lpo 94, 1994, s. 5)

Två av strävansmålen i ämnet hemkunskaps kursplan från 1994 handlar direkt om miljö. Skolan skall således i sin undervisning i hemkunskap sträva efter att eleven /.../...

- Lär sig vårda och ta ansvar för sin egen bostad och för den gemensamma närmiljön
- Utvecklar respekt för hushållning med resurser och får förståelse för hur den enskilde konsumentens och de enskilda hushållens beteende påverkar miljön både lokalt och globalt (Kursplaner för grundskolan, 1994, s. 22)

I kursplan 2000, ges ämnet namnet hem- och konsumentkunskap, för att markera att stora förändringar har gjorts i ämnets syfte, mål och innehåll. En nyhet är också att vissa teorier underbygger kursplanens text. Miljöperspektivet har blivit ännu tydligare och den humanekologiska teorin märks redan i kursplanens inledande mening:

Utbildningen i hem- och konsumentkunskap ger kunskaper för livet i hem och familj samt förståelse för det värde dessa kunskaper har för människa, samhälle och natur (Kursplan, HK, 2000).

Samspelet mellan hushåll, samhälle och natur återkommer flera gånger i kursplanen bland annat under rubriken Ämnets uppbyggnad och karaktär där det t.ex. står att

Förståelsen av samspelet mellan hushåll, samhälle och natur utgör grunden för elevens aktiva deltagande i formandet av en medveten livsstil och ett hållbart samhälle (ibid).

Intresset för detta samspel, sett utifrån individens och framför allt familjens/hushållets perspektiv, medför att undervisningen inte siktar på att främja vilken livsstil som helst eller vilket samhälle som helst. På det sättet är varken teorin i sig eller kursplanen neutral, neutral i betydelsen att alla sätt är lika bra, att all utveckling är god etc. Helt i enighet med det uppdrag skolan ges enligt skollag och läroplan är respekt för miljön det förhållningssätt som eleverna ska lära sig.

Familjen och dess verksamheter

Inom den humanekologiska teorin betraktas familjen som en grundläggande institution inom varje samhälle. En familj betraktas som en helhet som består av olika delar dvs. familjemedlemmar. Familjen har ansvar för att uppfylla vissa av familjemedlemmarnas grundläggande behov, t.ex. mat, kläder, husrum, omsorg och social gemenskap. Dessutom utgör familjen en hörnsten i själva samhället.

Nedan följer en genomgång av centrala begrepp inom den humanekologiska teorin så som den utvecklats av t.ex. Bubolz & Sontag (1993). Vi för också vissa resonemang som är en anpassning till svenska förhållanden och en utveckling av teorin. Här behandlas begrepp inom ramen för den humanekologiska teorin som alltså kan ge oss ett sätt att förstå livet i hem och familj och skolämnet hem- och konsumentkunskap.

Samspelet familj - omgivning

Figur 1 visar en modell av samspelet mellan familjen och dess omgivning.² Den yttersta cirkeln är *naturmiljön* eller med andra ord den naturliga fysisk-biologiska miljön. Det är de fysiska och biologiska element som förekommer i naturen som exempelvis atmosfär, klimat, jord, vatten, mineraler, växter och djur. Naturen har vi alldeles inpå oss. Det är skogen, ängen eller sjön nära bostaden eller nära samhället vi bor i. Men naturen sträcker sig jorden runt och omfattar även regnskogen vid ekvatorns breddgrad, de stora världshaven och isen runt polerna.

Den näst yttersta cirkeln, *den sociokulturella miljön*, består av de människor som finns runt omkring hemmet och familjen. Vissa av dem kan vara organiserade i grupper med någon sorts gemensam verksamhet t.ex. grannar som går samman i en aktionsgrupp. Kommunens/landets sociala och ekonomiska system t.ex. vårt svenska välfärdssystem är också en del av sociokulturella miljön. Dessutom räknas hit abstrakta kulturella konstruktioner så som språket vi talar, normer och lagar, kulturella värden och mönster. Även här finns dimensionen nära och långt borta. Människor, kulturer och sociala system nära familjen och de som finns längre bort, i Europa eller på andra sidan jorden. Dock har idag de upplevda avstånden blivit allt kortare genom utvecklad kommunikationsteknik och transportsystem.

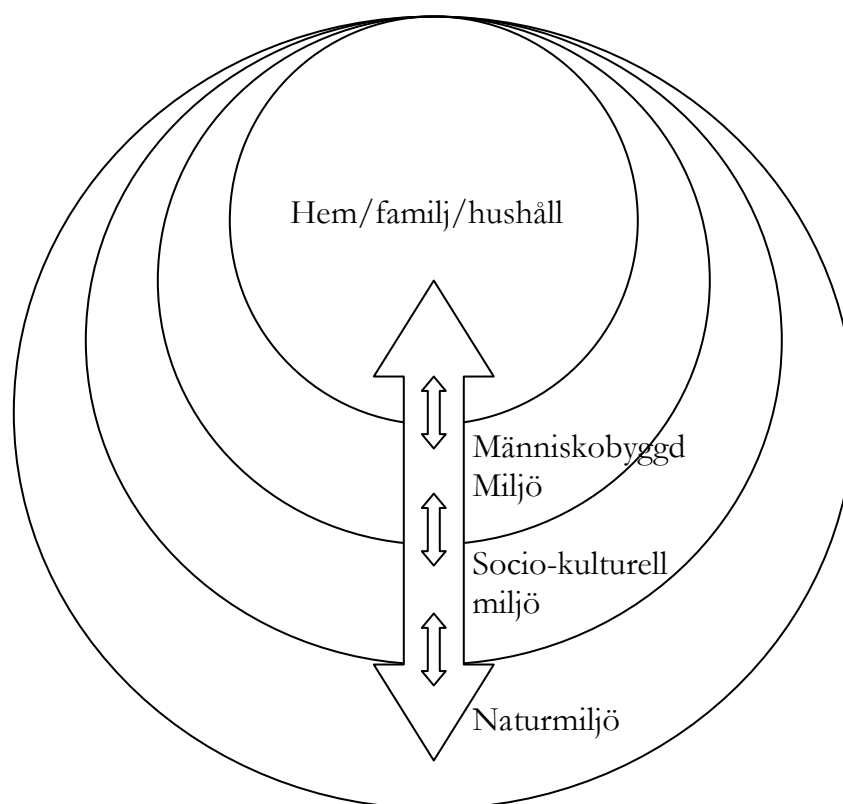
Därefter följer den omgivning där människor på olika sätt omvandlat naturen, den kallas här *människobyggd miljö*. Det som räknas hit är exempelvis vägar och andra sorters kommunikationer som exempelvis telefonin och byggandet av 3G-master, uppodling av mark inom bland annat jord- och skogsbruk, byar och städer inklusive industrier, el, vatten och avloppssystem. Vidare räknas andra sorters påverkan på naturen såsom förorening av luft och vatten som människan på något sätt åstadkommer in. Även här finns dimensionen nära/lokalt och långt borta/globalt.

Innerst finns *hemmet/familjen/hushållet* som kan se ut på väldigt många olika sätt och bestå av en person eller flera. Hemmet står i ständig växelverkan med de olika omgivande miljöerna, som i sin tur också samspekar. För att ge ett exempel så ger lagarna i ett land och de rådande normerna (sociokulturell miljö) förutsättningar för var hus kan byggas, var och vilken typ av sopstationer som ska byggas och vilket energislag vi ska bygga ut (människobyggd miljö). Detta påverkar verksamheterna i hemmet. Som ett exempel kan sophantering nämnas och det handlar då både om hur familjen uppfattar problemet, hur de organiserar sophantering, vilken teknik och utrustning de använder etc. Något som i sin tur har konsekvenser för naturmiljön.

---

² Ordet ”modell” kan ha flera betydelser, en möjlig innebörd är ”en förenklad bild av verkligheten eller vissa aspekter av den” (Molander, 1988, s. 161). I en modell kan viktiga begrepp finnas med och relationer eller icke-relationer mellan dessa synliggörs. I modellen i Figur 1. visas begrepp och relationer som är grundläggande inom den humanekologiska teorin.

Figur 1. Samspel mellan individ/familj och dess omgivningar (efter Bubolz & Sontag, 1993; Turkki, 1995).

Den humanekologiska teorin så som den presenterats här har givetvis både brister och fördelar och kan kritiserats på olika sätt. Bland annat kan olika begrepp granskas, till exempel "familjen". Bubolz och Sontag (1993) använder begreppet familj. Det kan för oss i Sverige upplevas främmande att använda detta ord i så vid mening, det finns en risk att enbart den s.k. kärnfamiljen är vad vi tänker på när vi hör "familj". Thompson (1993) särskiljer förutom orden familj även hushåll och hem som viktiga begrepp som skapats för att förstå den husliga sfären. Hushåll ser hon snarast som ett rumsligt begrepp vilket inkluderar men inte begränsas till huset, hyddan etc. Hushållet utgör, med ett sådant synsätt, den ram inom vilken de resurser finns som behövs för att möta individernas och gruppens återkommande behov. Man kan säga att de materiella resurserna står i fokus. Familj benämner Thompson den sociala institution inom vilken livsuppehållande och omsorgsrelaterade aktiviteter är möjliga att identifiera med någon sorts släktskapstermer tvärs över både tid och kulturer. Hem är något annat än huset eller bostaden. Det är ett begrepp som både rymmer hushållets materiella och familjens emotionella aspekter utan att det behöver knytas till någon sorts släktskap eller liknande. Hemmet är också en viktig socialisationsagent. Ett hem är både en social, ekonomisk och kulturell institution (Burnett, 1997, i Korvela, 1998). Så som vi uppfattar den humanekologiska teorin så används begreppet familj i en vid mening, dvs. i familj innefattas både sociala, ekonomiska och kulturella dimensionerna som Thompson ovan talar om som hem.

Familj – ett tema med variation

Familjen är den grundläggande enheten för analyser inom den humanekologiska teorin. Utgångspunkten är att en familj består av en eller flera medlemmar, även en ensamboende kan räknas som en familj. Grundläggande för tänkandet är att den enskilde aldrig lever i ett vakuum utan alltid är beroende av andra vare sig man bor ensam eller tillsammans med andra. En familj kan således se väldigt olika ut, men relationerna kännetecknas av att individerna bryr sig om varandra och tar ansvar för eller bidrar på ett signifikant sätt till varandras välfärd (Struening, 1996, s. 138; Hjalmeskog, 2000 s. 193). Familjen kan som enhet särskiljas utifrån flera aspekter. Familjens *struktur eller form*, idag talar vi om samlevnadsformer som t.ex. sambo, särbo, gifta, partnerskap, eller utifrån om det finns barn eller inte: ensamstående föräldrar med barn, två av samma kön med barn, styvfamilj/plastfamilj med barn som har olika föräldrar osv. Familjer kan ha olika *etnisk ursprung*. Många barn som föds i Sverige idag har föräldrar av vilka en eller båda är födda i ett annat land än Sverige. Skillnader uppstår också utifrån *var i livscykeln* familjen befinner sig och familjens *socio-ekonomiska förhållanden*. Samma familj kan under olika perioder i livet leva under mycket skilda ekonomiska förhållanden, på samma sätt kan situationen för de enskilda individerna inom samma familj kan skilja sig åt.

Vidare kan en familj kännetecknas utifrån de specifika behov, värden, mål, resurser och kulturell tillhörighet familjen har. Både individer och familjen som grupp har behov som till en viss nivå måste mötas för att familjen ska överleva. Bubolz & Sontag (1993) talar om tre olika *behovskategorier*: behov av att ha, att relatera och att vara. Det handlar om *att ha* materiella ting, allt från mat till kläder och hushållsryklar, och om att ha energi i form av kalorier, värme, men även fysisk-mekanisk energi (el) och social-psykologisk energi som ger förmåga att fungera, arbeta, förändra etc. Att vara älskad och att själv älska, att vara accepterad och omtyckt av andra och att kommunicera ingår i behovet *att relatera*. Behovet av *att vara* inkluderar sådant som självförverkligande, självkänsla och kontroll över sitt liv. En del behov t.ex. näringsbehovet och behov av luft och vatten, är rent fysiologiska; men precis som behoven *att relatera* och *att vara* påverkas de av det socio - kulturella sammanhanget. Alla har vi behov av att kunna nå och tala med varandra. För vissa räcker det med en stationär telefon för andra krävs både mobila telefoner och e-post.

Hur vi upplever våra behov och hur vi tänker beror på våra värden, ideal och värderingar. Haverinen (1995) gör en skillnad mellan värden, ideal och värderingar. Värden, som sanning, godhet och skönhet, menar hon är något man eftersträvar mer som idéer, även om vi inser att det är nästan omöjligt att uppnå dem. Samtidigt kan värden utgöra reella krafter både för människans liv och för samhällslivet. När värdena utvecklas till personliga inre krav, menar Haverinen, börjar de verka som ideal. Ideal är mer verklighetsnära och konkreta än värden t.ex. ansvarskänsla, självständighet, tolerans och samarbetsförmåga.³ Värderingarna är ännu mer konkreta t.ex. renhet, arbete, manuell färdighet, hemmet, utbildning, pengar.

Både värden, ideal och de mer konkreta värderingarna finns ständigt närvarande och påverkar hur vi formulerar våra mål och hur vi tänker och agerar i en viss situation, både

---

³ Så med Haverinens uppdelning mellan värden, ideal och värderingar är det ideal och ej värden som står inskrivna i den så kallade Värdegrunden i läroplanerna.

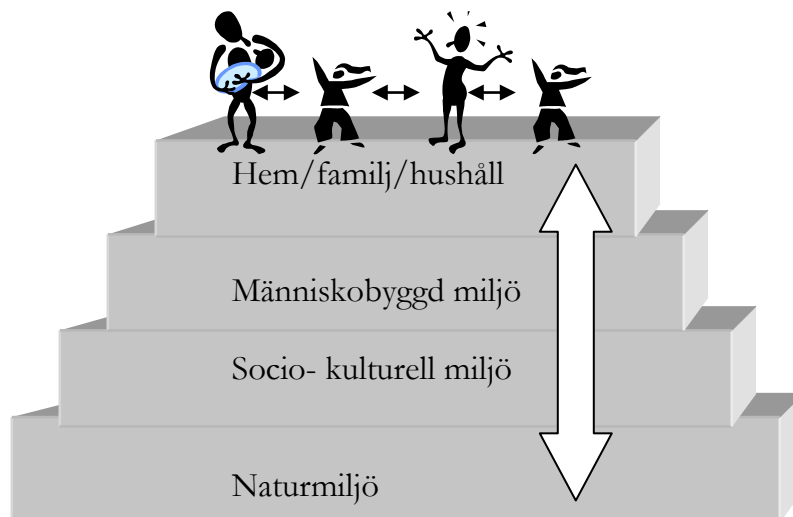
som enskild individ och som grupp (familj). Man kan studera hur värden, ideal och värderingar kommer till uttryck i tanke ord och handling och att det inte är ovanligt att motstridigheter uppstår mellan ord och handling, inom en enskild individ eller inom gruppen (familjen). Familjen är verkligen medveten om de miljöproblem bilåkandet medför, men väljer ändå att ta bilen när de åker och handlar. Jag vet betydelsen av en hälsosam start på dagen, men tar ändå en snabb kopp kaffe och en kanelbulle i all hast. Och vi kan konsten att bedra, till och med oss själva, hävdar Haverinen, och när vi erkänner det är vi på väg mot värdeomedvetenhet. Vid studier av ett hushålls agerande kan det vara viktigt att kunna uttrycka de enskilda individernas värden, ideal och värderingar, de som delas av familjen likaväl som de värden, ideal och värderingar som individen/familjen stöter på i den socio-kulturella miljön.

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att familjer kan se väldigt olika ut. De kan ha en mängd former, olika etniskt ursprung, befinna sig olika i livscykeln och ha olika socioekonomisk status. Familjer kan också skilja sig åt när det gäller behov, värden, ideal och värderingar och mål. Vidare är tillgången till och användning av resurser och artefakter något som varierar mellan olika familjer. Detta är den humanekologiska teorin familjens struktur eller "family ecosystem structure" (Bubolz & Sontag, 1993).

Hushållsperspektivet

Den historiska tillbakablicken visar hur den humanekologiska teorin av Ellen H. Richards strävade att inkludera människornas liv i familjen/hushållet i det ekologiska tänkandet. Hon tycktes vilja se hela jorden som människornas hem, men i uppbyggandet av home economics fick hon ge vika för ett mer begränsat synsätt på hem. Bidraget blev istället en möjlighet att se och förstå de ömsesidiga relationerna mellan individerna i familjen/hushållet och dess omgivningarna. De olika omgivningarna, dvs. den människobyggda -, den sociokulturella -, och naturmiljön sågs ur familjens/hushållets perspektiv, ett hushållsperspektiv. En orsak till detta var forskningens och utbildningen uttalade syfte, att förbättra människors liv.

En modell för hushållsperspektivet kan skapas genom att figur 1 vänds så att ”ringarna” ses från sidan. Då bildar naturmiljön en bas, den människobyggda och socio-kulturella miljön ett mellanskikt och familjen/hushållet en topp på en kon eller en höjd:

Figur 2. Hushållsperspektivet

Överst, på toppen, står individerna i familjen/hushållet och det är därifrån man med ett hushållsperspektiv blickar ut över omgivningarna. Det är hur familjen interagerar med, dvs. påverkar och påverkas av den människobyggda -, den socio-kulturella - och naturmiljön som är intressant ur ett hushållsperspektiv. Vilka konsekvenser får förändringar i den människobyggda miljön, exempelvis dragning av vägar, byggande av industrier eller förändringar i elförsörjningen för familjen? Hur påverkas familjen när gällande lagar eller regler förändras? På det sättet skiljer sig hushållsperspektivet från samhällsperspektivet där man istället frågar vad betyder det för samhällsekonomin och för samhällets expansionsmöjligheter etc. när det gäller dragningen av vägar. Det skiljer sig också från naturperspektivet som när det gäller dragningen av vägar skulle kunna ställa frågor som: Hur påverkar vägdragningen den biologiska mångfalden, djurens möjligheter att förflytta sig, föroreningar av naturen etc. I ett hushållsperspektiv formuleras frågor om betydelse och konsekvenser för familjen, för dess ekonomi, för familjemedlemmarnas hälsa, för verksamheterna i hushållet i termer av vilka beslut måste familjen fatta, vilka arbetsuppgifter de har att utföra, tillgången på olika resurser för familjen etc.

Eftersom påverkan och därmed beroendet är ömsesidigt så är det inte bara så att familjen påverkas av de olika miljöerna utan familjen påverkar också både den människobyggda-, den socio-kulturella- och naturmiljön. Det medför att frågor ur ett hushållsperspektiv kan handla om denna påverkan: Hur påverkar familjens val av kommunikationsmedel naturmiljön? Hur påverkar familjen genom sina val av livsmedel det lokala och hela svenska jordbruket och jordbruket i andra länder? Vilken roll spelar familjen för uppbyggnaden av en granngemenskap i bostadsområdet där de bor? Här ligger således fokus på de konsekvenser familjens agerande får. Idag gör förändringar som t.ex.

globaliseringen att intresset sträcker sig långt bortom de närliggande miljöerna. Hur svenska familjer agerar kan ha återverkningar på miljöer långt utanför landets gränser.

Hushållsperspektivet visar även att de enskilda individerna lever i ett sammanhang, en familj eller hushåll – eller med Thompson (1993) ett hem, som kännetecknas av att de olika familjemedlemmarna bryr sig om varandra och tar ansvar för eller bidrar på ett signifikant sätt till varandras välfärd. Det synliggörs i modellen av pilarna mellan familjemedlemmarna. För att förstå hur en familj fungerar eller hanterar en uppgift/problem de ställs inför avgörs inte av en individ utan av det samspel som ständigt sker mellan dem. Åberg (2000) diskuterar i sin avhandling att sophantering i ett hushåll som består av mer än en person inkluderar en samsarbetsaspekt. Det betyder att man för att förstå hur hushållet sköter sin sophantering också måste studera faktorer som exempelvis hur arbetet inom hushållet fördelas. Den enskilda individen existerar inte i ett vakuum. Ska familjen börja sortera sina sopor i olika fraktioner räcker det inte att en av familjemedlemmarna tar projektet på allvar utan alla måste på olika sätt bidra till projektets genomförande.

Hushållsperspektivet i frågeställningen till en undersökning och forskningsprojekt eller till en utbildning gör att valet för teoretiskt perspektiv kan falla på den humanekologiska teorin. Den kan bidra med begrepp och modeller som hjälper oss förstå hushållet, dess verksamheter och interaktionen med de olika miljöerna som omger den.

Resurser – grunden för verksamheterna i hushållet

Naturmiljön ger oss energi och material och som allt liv är beroende av. Detta oomtvistliga faktum blir alltmer uppenbart för oss alla. *Material, energi och information* är resurser som enligt teorin finns i olika former inom familjen och dess omgivningar. Dessa resurser är människan/familjen i behov av för sin överlevnad och tillväxt. Men människan har även i stort ansvar att använda resurserna på ett hållbart sätt. Det pågår hela tiden ett ömsesidigt utbyte av *material, energi och information* mellan de olika miljöerna, se figur 1. Vi menar att teorins hushållsperspektiv medför en människocentrerad syn på naturen. Stenmark (2000) talar om att värderingar och etiska ställningstaganden spelar en viktig roll i miljöfrågor och om att dokument om hållbar utveckling speglar en människocentrerad miljöetik. Med det avses att det är människans behov som i första hand bör stå i centrum för vår omtanke, inte djurs, växters eller ekosystems behov. Vidare, att hänsyn bör tas till framtida mänskliga generationers behov och att vi bör försöka uppnå en mer rättvis fördelning av resurser lokalt och globalt så att alla människors grundläggande behov tillgodoses. Naturen ses inom människocentrerad etik som en resurs att förvalta och utnyttja så länge som vi inte hotar ekosystemets bärkraft.

Med *material* avses allt som har en massa och behöver fysisk plats och som har sitt ursprung i naturen. Som exempel kan nämnas olja, en begränsad naturresurs som människan använder på en mängd sätt. Vi återfinner den i hemmet i form av olika plastskålar, nylonstrumpor, syntetgarn etc. och i samhället i till exempel asfalten och vi omvandlar den till energi i våra oljekraftverk. Detta material dvs. naturtillgångar kan även vara vattnet i våra kranar, skogen i våra byggnader och pappersvaror. Även de varor och

mynt som var vanligt förr vid köp och försäljning kommer från naturen därför kan dagens ”pengahandel” räknas till material eftersom de ersätter byteshandeln.

Energi är en resurs som behövs för att bearbeta material i olika processer. Ett exempel är energianvändningen genom hela livsmedelkedjan, från jord till bord. Brödets väg från ax till limpa på bordet hos familjen består av en mängd energikrävande processer såsom skörd av säden, transport, malning, paketering, transport till grossist och vidare till livsmedelsbutik eller bageri. Limpan tillverkas av bagaren eller av någon i familjen som burit hem mjölet från butiken. Degen bearbetas med energi från en människa eller maskin och gräddas i ugnen. Sedan är det dags att bjuda på och njuta av limpan och eventuellt frysförvara de övriga limporna för senare bruk. Resursen energi inkluderar även människans fysiska, kognitiva och socio- emotionella arbete som även märks i ovanstående exempel. Jmf. även avsnittet om människans behov.

Med *information* avses språkligt, bildligt och på andra sätt överförd information. Informationen är en kommunikationsprocess (sändare- kanal- mottagare) där människan som mottagare uppfattar och tolkar den mening eller innebörd som är inbyggd i till exempel en händelse. Det kan vara ett skeende i naturen som molnens formering, djurens beteende, en signal såsom SOS alarmer, en skriven text, ett muntligt samtal eller hur familjemedlemmarna placerar sig runt matbordet. Andra händelser i hemmet som ger oss värdefull information är ett ljus som fladdrar i vinddraget, vattnet som kokar och glaset som repas av disksvampens hårda yta.

I familjen använder och omvandlar människan resurserna: material, energi och information och skapar nya, genom en växelverkan inom familjen och med de omgivande miljöerna. Resultatet blir tillverkning av varor, tjänster och avfall. Denna omvandling och användning av resurser utgör grunden för de olika verksamhetsprocesserna i hushållet oavsett familj, dess struktur och form, etniskt ursprung, var i livscykeln familjen befinner sig i eller socioekonomisk status.

Med den humanekologiska teorins hjälp ses familjens beslut och aktiviteter som en del av ett större sammanhang det vill säga att den tillsammans med den sociokulturella-, människobygda- och naturmiljön utgör en helhet. Hushållets verksamheter definieras som olika processer (Bubolz & Sontag, 1993).

Anpassning

Det är livsnödvändigt för alla levande system som familjen, samhället och naturen att kunna anpassa sig och förändra sig för att överleva och växa. Kreativ anpassning är en nödvändig process för en hållbar utveckling och för en framstegsvänlig samordning av allt levande. Lärande är ett nödvändigt och viktigt led i denna process.

För att en sådan kreativ anpassning av familjen ska kunna ske måste de kunna finna information, välja ut den bland en mängd möjliga alternativ och verkställa ett val. Det kan innebära att man gör förändringar i hemmets struktur eller organisation. Till exempel som en respons på att något händer en familjemedlem (ett barn börjar skolan, någon blir sjuk,

en vuxen byter arbetsplats) eller på externa faktorer (elpriset ändras, busslinjen dras in) så kanske familjen väljer att ändra sina vanor och rutiner eller någon familjemedlem får helt nya uppgifter och/eller en annan position i familjen. Alternativt väljer de att expandera (skaffar bil, installerar värmeväxlare) eller gör ett överenskommelse med sin omgivning de verkar i (skuldsättning). En kreativ anpassning är ett framgångsrikt beteende eftersom det ökar sannolikheten för att uppnå mål som familjen strävar efter emot (Bubolz & Sontag, 1993, s 433).

Verksamhetsprocesser

De processer och aktiviteter som sker i de enskilda hushållens verksamheter är enligt modellen *perception, teknikanvändning, kommunikation, organisation, beslutsfattande, hantering och förvaltning av resurser, livsuppehållande aktiviteter och lärande och utveckling*.

Med modellens hjälp kan man undersöka såväl den abstrakta verksamheten i hushållet som det konkreta hushållsarbetet genom att välja material, energi och information enligt den aktuella situationen. Den ekologiska modellen innefattar även de strävanden som uppställts som mål för hushållens verksamhet, t.ex. förbättring av livskvaliteten och fostran till ett vittomfattande ansvar (Turkki, 1995, s.16)

Nedan beskrivs dessa processer och aktiviteter. De står inte i någon bestämd ordning och de går i realiteten inte att hålla isär och helt separera från varandra.

Perception (perception)

Människor svarar selektivt på sinnesintryck från omgivningen, dess inneboende mening förstås olika beroende på skilda personliga förutsättningar och kulturella föreställningar. Perception är en betydelsefull och viktig faktor för att tyda händelser i familjen och förstå dess konsekvenser. Händelser i omgivningen kan även påverka livet i familjen utan att de nödvändigtvis har märkt eller uppfattat det, som till exempel när familjer blivit exponerade för radon. Med perception avses kunskap om omgivningen som människorna kan registrera med alla sina sinnen: hörsel, smak, känsel, syn och lukt, och som de kan utnyttja (Bubolz & Sontag 1993). Vad betyder barnets skrik? Kan jag dricka mjölken eller är den för gammal? Varför luktar komposten illa? Titta, nu kan vi välja elleverantör/skola/teleoperatör!

Teknikanvändning (use of technology)

Teknologi innebär en konkret tillämpning av kunskap för att lösa problem. Begreppet teknologi innefattar användningen av olika redskap, apparater och utrustningar både inom och utom hemmet. Det innebär att transformering av material, energi och information har använts i utvecklingen av varor och tekniker som anses öka kapaciteten för anpassning och överlevnad. I hem och samhälle har teknikutnyttjandet ökat och det kräver kreativt mänskligt tänkande och kunnande (Bubolz & Sontag, 1993, Turkki, 1995).

Kommunikation (communication)

Den kommunikativa processen genom vilken information och mening överförs och skapas sker både hos individen och mellan familjens medlemmar och mellan familjen och dess omgivningar. Denna process är ett av de viktigaste samspelet och det medför en ömsesidig påverkan när kunskap förmedlas, bearbetas och skapas.

Organisation (organization)

Hushållens verksamheter kräver en viss struktur och organisation. Detta sker bland annat genom att fördela arbetet mellan familjemedlemmarna och göra en tidsplanering.

Familjen använder och omvandlar material, energi och information genom sina val och sina verksamheter. Paulucci et.al. (1997) uttrycker organisation som:

“The family organization is the processing system that transforms matter-energy and information ...through choice making and managing processes... into useful, life supporting and life enhancing forms: consumption of food, clothing, shelter for mere physical survival; socialization, aesthetic and educative activities to enhance the human potential of its members” (Bubolz & Sontag, 1993, s 431)

Beslutsfattande (decision making)

Beslutsfattande i en familj är en komplex process för det handlar om många olika sorters beslut: tekniska, ekonomiska, moraliska, juridiska och politiska och många beslut tas under osäkra och riskfyllda omständigheter. Beslut tas i familjen i samband med att problem skall lösas för att nå uppsatta mål och för att klara av alla dagliga aktiviteter. Beslutsprocessen går ut på att först känna igen/till att det behövs ett beslut, för det andra att identifiera, jämföra och utvärdera olika alternativ och för det tredje välja ett acceptabelt alternativ.

Hantering och förvaltning av resurser (management)

Hantering och förvaltning av resurser är en vittomfattande process som omfattar att skapa, samordna och använda sig av resurser/tillgångar för att uppnå mål och förverkliga värden. Det inkluderar processer som är riktade mot att utföra en uppgift eller att lösa ett problem vilket innebär att göra mål, planera, implementera och utvärdera. Dessutom ingår mänskligt orienterade processer som motivation, medlande, lärande och införlivande. Att fatta beslut finns involverat i alla delar av denna hantering och förvaltning av resurser. Familjen får många erfarenheter av att hantera resurser, upplevelserna och konsekvenserna av fattade beslut ger underlag för förnyade beslut. Hantering och förvaltning av resurser kan bidra till att göra det så bra som möjligt för både människan/familjen och omgivningarna. Att förbättra livskvaliteten och samtidigt ta ett ansvar för resultatet av sina handlingar är en viktig grundval för teorin.

Livsuppehållande aktiviteter (sustenance activities)

Det är verksamheter som behövs för att möta familjens grundläggande behov. I det ingår att skapa ekonomisk trygghet, omvårdnad, konsumtion och hushållsproduktion, vilket inkluderar hushållsarbete och omsorg om familjemedlemmarna. Verksamheterna behöver och omvandlar material, energi och information och består till exempel av mat- och måltidssysslor, skapa och vårda ett hem och social gemenskap. De är regelbundna, repetitiva och bestående och utgör den största delen av dagliga livet. De livsuppehållande aktiviteterna genomförs med hjälp av övriga verksamhetsprocesser.

Lärande och utveckling (human development)

Alla här nämnda processer och aktiviteter inverkar på individernas lärande och utveckling. Det är en ständigt pågående process som handlar om att förändra och utveckla en individs förmåga att uppfatta, förstå och agera inom familjen och med omgivningarna.

Samspelets konsekvenser

Grunden för teorin är att människors livskvalité och kvalitén hos omgivningarna är helt beroende av varandra. Människors livskvalité kan definieras i vilken utsträckning deras basbehov blir tillfredsställda och hur deras önskningar blir uppfyllda. På individnivå är känslor av lycka eller olycka, sinnesfrid eller rädsla, tillfredsställelse eller otillfredsställelse indikatorer på livskvalité. På familjenivå är bostadskvalité och på samhällsnivå är barndödlighet, arbetslöshet och hemlöshet aspekter av livskvalité. Naturmiljön, den människobyggda - och den sociokulturella miljös kvalitét kan uttryckas som hur den kan förse människor och icke mänskliga resurser som växter och djur med vad de behöver på ett sätt som luften, vattnet, marken det vill säga den fysiska naturmiljön tål (Bobulz & Sontag, 1993)

De kollektiva handlingar som sker i alla hushåll får tillsammans stora konsekvenser för det totala ekosystemet och det återverkar sedan på hushållens verksamheter och livskvalité. Detta är teorins grundtes det vill säga samspelet mellan de enskilda hushållen och dess omgivning och som betonar hushållens vittomfattande ansvar.

Referenser

Brown, Marjorie M. (1993) *Philosophical studies of Home Economics in the United States*. Basic Ideas by which Home Economists understand Themselves. Michigan State University

Bubolz, Margret & Sontag, Suzanne (1993) Human Ecology Theory. I Boss et.al. (red) *Sourcebook of Family Theories and methods: A Contextual Approach*. New York: Plenum Press

Ebbersten, Sten (1995) Hushållning från individ till samhälle. En omvärldsanalys av mänsklig resurshantering. I Marianne Ekström & Karin Hjalmeskog (red) *Hushållning – enfråga om jämställdhet och livsviktiga kompetenser. Rapport från ett idéseminarium anordnat av*

Svenska kommittén för hushållsvetenskap och Uppsala hushållsskolas fond. Uppsala november 1994.

Helena Shanahan och Marianne Pipping Ekström (2001). *Food and the Environment. A Household Ecological Approach.* Göteborgs Universitet. Institutionen för hushållsvetenskap

Haverinen, Lisa (1995). Värdegrunden för undervisning i hushålls ekonomi. I Kaarina Aho (red) *Upplevelser och levnadskonst. Huslig ekonomi.* Helsingfors: Utbildningsstyrelsen

Hjalmeskog, Karin (2000). "Democracy begins at home". *Utbildning om och för hemmet som medborgarfostran.* Uppsala Studies in Education 94. uppsala Universitet.

Molander, Bengt (1988). *Vetenskapsfilosofi.* Stockholm: Thales

Shanahan, Helene & Zetterstrand, Helene (1992). *Inköp – Kost – Avfall. Ett hushållsekologiskt perspektiv på inköpsens betydelse för avfallet.* Göteborgs Universitet: Institutionen för slöjd och hushållsvetenskap

Sohlberg, Britt-Marie & Sohlberg, Peter (2002). *Kunskapens former. Vetenskapsteori och forskningsmetod.* Stockholm: Liber

Stenmark, Mikael (2000). *Miljöetik.* Lund: Studentlitteratur

Struening, Karen (1996) Feminist challenges to the new familiarism:lifestyle experimentation and the freedom of intimate associations. *Hypatia*, nr 1, s. 135-154

Thompson, Patricia (1993). *Domestic and political economy: The Hestian/Hermean System.* Uppsats presenterad vid Internationellt symposium: Haushalten als Aufgabe und Problem – Dimensionen des Handelns in der auf Oikos, Haus und Haushalt bezogenen Ökonomik im Kontext Historischer Herausforderungen" Westfälische Wilhms Universität, Münster, Germany, 6-10 oktober

Turkki, Kaija (1995) De teoretiska grunderna för läroämnet huslig ekonomi. I Kaarina Aho (red) *Upplevelser och levnadskonst. Huslig ekonomi.* Helsingfors: Utbildningsstyrelsen

Åberg, Helena (2000) *Sustainable waste management in households – from international policy to everyday practice. Experiences from two Swedish field studies.* Göteborgs studies in educational sciences 150.